

VORMINGSBROCHURE

2021

PANAL

Palliatief Netwerk
Arrondissement Leuven vzw

VOORWOORD

Beste lezer,

Het jaar 2020 gaat de geschiedenisboeken in als een bijzonder jaar. Wat een goed gevuld vormingsprogramma zou worden, werd een luw en stil vormingsjaar. Met onze vormingen beogen we niet alleen het uitbouwen van expertise in de palliatieve zorg. We beogen bovenal ook het stimuleren van een palliatieve zorgcultuur in ons arrondissement Leuven. Dit doen we in de eerste plaats door mensen samen te brengen. Door zorgverleners, vrijwilligers en geïnteresseerden met elkaar te laten verbinden tijdens onze vormingen. Samen met en van elkaar leren en reflecteren, samen de dialoog aangaan. Wat 2020 ons geleerd heeft, is dat we dit niet als vanzelfsprekend mogen beschouwen. Dat we onze momenten van verbinding te koesteren hebben. En dat zullen we doen in 2021.

In deze brochure stellen we je het vaste vormingspakket voor: de basismodule palliatieve zorg, de vrijwilligerscursus en de vervolmakingscursus. Daarnaast zetten we in op verbinding. We gaan in verbinding met MEMO, het regionaal expertisecentrum dementie en bieden samen een aantal minisymposia aan. We gaan in verbinding met artsen (middaglezingen), apothekers, verpleegkundigen, psychologen en andere hulpverleners. We gaan in verbinding met jou.

Ontdek in deze brochure het vormingsaanbod van PANAL. We hopen je te mogen ontmoeten!

Alexandra Verhagen, Nele Geysen, Karen De Meerleer,
Veerle Massart en Ria Vandermaesen.

BASISMODULE PALLIATIEVE ZORG

Inleiding in palliatieve zorg

Wat is palliatieve zorg? Hoe is palliatieve zorg georganiseerd? Het netwerk en de MBE (multidisciplinaire begeleidings-equipe of thuiszorgequipe), palliatief verlot, de thuiszorgpremie, ... komen aan bod. Verder is er aandacht voor de wetgeving over palliatieve zorg, de patiëntenrechten en euthanasie.

Psychosociale aspecten

Welke emoties en reacties zien we bij een palliatieve patiënt en zijn omgeving? Wat betekent het voor de omgeving om te zorgen voor een ongeneeslijk zieke? Hoe kan de hulpverlener emotionele ondersteuning bieden?

Symptoomcontrole

Welke hinderlijke symptomen treden op bij palliatieve patiënten en hoe ga je hiermee om (bv. via medicatie of op verzorgingsvlak)? We bekijken onder andere gastro-intestinale klachten, voeding, pulmonaire symptomen, urologische en neurologische problemen.

Medisch Begeleid Sterven

In 'Medisch Begeleid Sterven' worden enkele specifieke termen en handelingen binnen palliatieve zorg van nabij bekeken: (afzien van) curatief en/of levensverlengend handelen, pijn- en symptoomcontrole, palliatieve sedatie en actieve levensbeëindiging.

Omgaan met rouw

We belichten de huidige visie en de nieuwe inzichten in de kijk naar rouw in onze maatschappij. Wat is rouw en hoe kunnen we rouw (h)erkennen? Hoe kunnen we als zorgverlener omgaan met rouwenden? Welke misverstanden en valkuilen staan ons hierbij soms in de weg? Wat is helpend en wat vermijden we beter? We staan stil bij het belang van afscheid nemen, hechting en verbondenheid, de kracht van kwetsbaarheid, betekenisgeving,... en hoe dit ons handvaten biedt om met de nodige expertise én een warm hart zorg te dragen voor rouwenden.

Pijncontrole deel 1 en 2

We besteden aandacht aan de definitie van pijn, de soorten pijn, pijnmeting, de pijntrappen, de verschillende soorten medicatie (waaronder morfine, co-analgetica en adjuvante stoffen) en het gebruik van de spuitaanrijver. Relevante casussen worden besproken.

Communicatie

In palliatieve zorg is communicatie essentieel. We bespreken de invloed van referentiekaders in communicatie. We hebben aandacht voor basisprincipes van communicatie in palliatieve zorg. Hoe heeft communicatie invloed op samenwerking en vice versa?

Samenwerken

Door de extra zorg die in palliatieve situaties nodig is, zijn er vaak heel wat hulpverleners betrokken. Hoe werken deze hulpverleners (vanuit hun verschillende taken en verantwoordelijkheden) samen in een team? Door oefening ontdek je wat de kwaliteiten van jezelf en van anderen zijn in een team en hoe we onze interacties met anderen beter kunnen begrijpen.

Omtrent het overlijden

Hoe gebeurt een lijktooi? Hoe kan de familie hierbij betrokken worden? We bekijken de praktische en administratieve kant van het overlijden, de belangrijkste wetgeving en de formaliteiten aangaande een overlijden.

BASISMODULE VOORJAAR

 Code: BA1/2021

 Op **dinsdagnamiddag** van 13.15u.-16.30u.

DATUM	THEMA	LESGEVER
Dinsdag 12 januari	Inleiding in palliatieve zorg	Ria Vandermaesen
Dinsdag 19 januari	Psychosociale aspecten	Ellen Cumps
Dinsdag 26 januari	Symptoomcontrole	Verpleegkundige MBE
Dinsdag 2 februari	Medisch Begeleid Sterven	Ellen Cumps
Dinsdag 9 februari	Pijncontrole deel 1	Verpleegkundige MBE
Dinsdag 23 februari	Pijncontrole deel 2	Verpleegkundige MBE
Dinsdag 2 maart	Communicatie	Nele Geysen
Dinsdag 9 maart	Samenwerken	Nele Geysen
Dinsdag 16 maart	Omgaan met rouw	Karen De Meerleer
Dinsdag 23 maart	Omtrent het overlijden Afronding	Gilbert Pues

 Locatie: Panal, Waversebaan 220, 3001 Heverlee

 Kostprijs: 500 euro

BASISMODULE NAJAAR

 Code: BA2/2021

 Op **donderdagnamiddag** van 13.15u.-16.30u.

DATUM	THEMA	LESGEVER
Donderdag 23 september	Inleiding in palliatieve zorg	Ria Vandermaesen
Donderdag 30 september	Psychosociale aspecten	Ellen Cumps
Donderdag 14 oktober	Symptoomcontrole	Verpleegkundige MBE
Donderdag 21 oktober	Medisch begeleid sterven	Ellen Cumps
Donderdag 28 oktober	Pijncontrole deel 1	Verpleegkundige MBE
Donderdag 18 november	Pijncontrole deel 2	Verpleegkundige MBE
Donderdag 25 november	Communicatie	Nele Geysen
Donderdag 2 december	Samenwerken	Nele Geysen
Donderdag 9 december	Omgaan met rouw	Karen De Meerleer
Donderdag 16 december	Omtrent het overlijden Afronding	Gilbert Pues

 Locatie: Panal, Waversebaan 220, 3001 Heverlee

 Kostprijs: 500 euro

VERVOLMAKINGSMODULE

PALLIATIEVE ZORG

De vervolmakingsmodule is bedoeld voor cursisten die reeds een basismodule palliatieve zorg gevolgd hebben.

Communicatie

Een palliatieve situatie gaat vaak gepaard met ambivalente gevoelens van de patiënt en de familieleden. Hoe ga ik hiermee om als hulpverlener en hoe kan ik hiermee rekening houden in de communicatie. Hoe ga ik om met conflicten tussen familieleden en de patiënt? Wat met omgaan in waarheid? Hoe communiceren in crisissituaties?

Vroegtijdige zorgplanning

Wanneer beslissingen rond zorgplanning en levenseinde zich aandienen, is het wenselijk dat de patiënt centraal staat in deze besluitvorming. Afhankelijk van het ziektebeeld is dit geen evidente opgave. Op het moment dat besluitvorming nodig is, is de communicatie met de patiënt zelf vaak bemoeilijkt door het vorderende ziekteproces. Om de patiënt toch zo veel mogelijk in dit proces te betrekken, moeten we anticiperen op de zorg die komt. In deze vorming bekijken we of het concept 'Vroegtijdige zorgplanning' ons de nodige hulpmiddelen kan bieden.

Urgenties in de palliatieve zorg

Palliatieve zorg probeert zoveel mogelijk proactief te zijn, waarbij geanticipeerd wordt op dreigende problemen en complicaties. Toch treden soms onvoorspelbare urgenties op die, indien niet goed aangepakt, voor de patiënt zeer belastend zijn en bij de nabestaanden een slechte herinnering nalaten. Urgente situaties kunnen optreden ten gevolge van de voortschrijdende ziekte maar ook als neveneffect van de therapie. Zin en onzin van urgente ziekenhuisopname en/of therapie worden kritisch besproken.

Ethische aspecten

Welke waarden en normen zijn belangrijk in palliatieve zorg? Hoe gaan we in palliatieve zorg om met ethische problemen? Vanuit een ethisch kader worden handvaten aangereikt die kunnen helpen bij ethische dilemma's.

Omgaan met spirituele pijn

In palliatieve situaties worden hulpverleners soms geconfronteerd met de spirituele pijn van de betrokkenen. Wat betekent spiritualiteit? Welke rol kunnen waarden- en zingevingskaders, levensbeschouwing en geloofsovertuiging in de stervensfase spelen? Hoe kan je als hulpverlener spirituele pijn herkennen en hiermee omgaan?

Omgaan met emotionele pijn

Emotionele pijn kan niet zomaar weggenomen worden bij de palliatieve patiënt en zijn omgeving. Hoe helpen we mensen daarin? Wat kunnen ze zelf doen en wat hebben ze nodig? Er worden enkele referentiekaders geboden die houvast bieden bij het hulpverleners en eigen ervaringen van de deelnemers worden besproken.

Palliatieve zorg bij ouderen

Palliatieve zorg bij ouderen vergt specifieke aandacht. Ouderen hebben vaak te maken met een multiële pathologie. Inschatten wanneer de palliatieve fase start bij ouderen is niet altijd evident. Ouderen hebben veel verlieservaringen te verwerken en er bestaan bij hen heel wat mythes over doodgaan, medicatie, ...

Terminale zorg

De terminale fase in palliatieve zorg is een beperkte, maar intense periode met specifieke noden en behoeften zowel bij de patiënt als bij de omgeving. Deze noden situeren zich op lichamelijk, emotioneel, sociaal en spiritueel vlak. Hoe kunnen wij als zorgverleners deze noden (h)erkennen?

Hoe zien we wanneer de terminale fase start? Hoe kunnen we passende ondersteuning bieden aan patiënt en omgeving? Wat hebben patiënt en familie nodig om afscheid te kunnen nemen? Hoe kunnen we onze zorg hierop afstemmen? We staan stil bij de verschillende aspecten en bieden tips en handvaten aan.

(Klein)Kinderen betrekken bij palliatieve zorg

Kinderen zijn belangrijke en kwetsbare medespelers in een palliatieve zorgsituatie. Veel hulpverleners en ouders worstelen met de vraag: hoe kunnen we kinderen en jongeren opvangen en begeleiden? Wat zijn misverstanden en valkuilen? Hoe betrek je kinderen bij het afscheid nemen? Er worden concrete tips en handvaten aangereikt.

Zorg voor zorgenden

Werken met palliatieve patiënten en hun omgeving vergt veel van de zorgverlener. Om niet uitgeblust te geraken, is het telkens vinden van nieuwe energie noodzakelijk. Durf je jezelf een adem-pauze gunnen om nieuwe energie op te doen? Durf je grenzen trekken? Hoe doe je dit? Wat kan je daarbij helpen?

VERVOLMAKINGSMODULE

 Code: VVM/2021

 Op **dinsdagnamiddag** van 13.15u.-16.30u.

DATUM	THEMA	LESGEVER
Dinsdag 20 april	Communicatie	Nele Geysen
Dinsdag 27 april	Vroegtijdige zorgplanning	Maartje Wils
Dinsdag 4 mei	Urgenties in de palliatieve zorg	Michel Reniers
Dinsdag 11 mei	Ethische aspecten	Chris Aubry
Dinsdag 18 mei	Omgaan met spirituele pijn	Katrien Cornette
Dinsdag 25 mei	Omgaan met emotionele pijn	Walter Rombouts
Dinsdag 1 juni	Palliatieve zorg bij ouderen	Ellen Cumps
Dinsdag 8 juni	Terminale Zorg	Veerle Massart en Karen De Meerleer
Dinsdag 15 juni	(Klein)kinderen betrekken in de palliatieve zorg	Karen De Meerleer
Dinsdag 22 juni	Zorg voor zorgenden	Walter Rombouts

 Locatie: Panal, Waversebaan 220, 3001 Heverlee

 Kostprijs: 500 euro

PALLIATIEVE ZORG VOOR GEÏNTERESSEERDEN EN VRIJWILLIGERS

Deze cursus is bedoeld voor alle geïnteresseerden in palliatieve zorg en voor vrijwilligers in een woonzorgcentrum, een voorziening voor personen met een verstandelijke beperking of een psychiatrische verzorgingsinstelling.

Voor kandidaat-vrijwilligers voor de palliatieve thuiszorg (Pallium vzw) of voor een palliatieve eenheid (Heilig Hartziekenhuis Leuven of UZ Leuven campus Gasthuisberg) is het volgen van de twee delen van deze cursus een voorwaarde.

DEEL 1

Inleiding in palliatieve zorg

Wat is palliatieve zorg? Hoe is de zorg georganiseerd? Welke wetgeving is relevant? Hoe werken de MBE (multidisciplinaire begeleidingsequipe of thuiszorgequipe) en het netwerk van Panal? Welke ondersteunende maatregelen zijn er? Wat is de taak van een vrijwilliger?

Psychosociale aspecten

Welke emoties en reacties zien we bij een palliatieve patiënt en zijn omgeving? Wat betekent het voor de omgeving om te zorgen voor een ongeneeslijk zieke? Hoe kan de vrijwilliger omgaan met deze emoties?

Communicatie

In palliatieve zorg is communicatie essentieel. We bespreken de invloed van referentiekaders in communicatie.

We hebben aandacht voor basisprincipes van communicatie in palliatieve zorg.

Omgaan met rouw

We belichten de huidige visie en de nieuwe inzichten in de kijk naar rouw in onze maatschappij. Wat is rouw en hoe kunnen we rouw (h)erkennen? Hoe kunnen we als zorgverlener omgaan met rouwenden? Welke misverstanden en valkuilen staan ons hierbij soms in de weg? Wat is helpend en wat vermijden we beter? We staan stil bij het belang van afscheid nemen, hechting en verbondenheid, de kracht van kwetsbaarheid, betekenisgeving,... en hoe dit ons handvaten biedt om met de nodige expertise én een warm hart zorg te dragen voor rouwenden.

DEEL 2

Spirituele zorg

In palliatieve situaties worden vrijwilligers soms geconfronteerd met de spirituele pijn van de betrokkenen. Wat betekent spiritualiteit? Welke rol kunnen waarden- en zingevingskaders, levensbeschouwing en geloofsovertuiging in de stervensfase spelen? Hoe kan je als vrijwilliger spirituele pijn herkennen en hiermee omgaan? Welke zorg kan geboden worden en wanneer verwijst je best door? We staan ook stil bij de eigen spiritualiteit en de krachtbronnen die helpen om ons eigen engagement vol te houden.

Omgaan in waarheid en met vertrouwen

De wet op de patiëntenrechten zegt dat de patiënt het recht heeft om de waarheid rond zijn situatie te kennen. Wat is de waarheid? Kunnen of willen we de waarheid altijd weten in een ziekteproces? Hoe wordt er omgegaan met 'wat is'? Wat is het belang van vertrouwen in elkaar, in de hulpverleners? Wat maakt vertrouwen (on)mogelijk?

Verplaatsingstechnieken

Hoe kan je op een rugvriendelijke manier een zieke verplaatsen en comfortabel installeren? Er gaat tijdens de vorming ook veel aandacht naar houding en rugsparen tijdens dagelijkse handelingen.

Comfortzorg

Hoe kunnen we als vrijwilliger mee het comfort van de patiënt ondersteunen? Wat zijn de taken van de vrijwilliger? Wat melden we aan wie? Wat kunnen we doen bij pijn of bij andere klachten? We bespreken de tekenen van een naderend overlijden. Er worden concrete tips gegeven.

Ondersteunende diensten

In deze vorming geven we een overzicht van de meest voorkomende thuisdiensten en vertellen we bij welke organisaties je terecht kan voor een bepaalde vorm van hulpverlening.

PALLIATIEVE ZORG VOOR GEINTERESSEERDEN EN VRIJWILLIGERS

 Deel 1: op **dinsdagnamiddag** van 13.30u. tot 16.30u.

 Code: VRW1/2021

DATUM	THEMA	LESGEVER
Dinsdag 5 oktober	Inleiding in palliatieve zorg	Ria Vandermaesen
Dinsdag 12 oktober	Psychosociale aspecten	Ellen Cumps
Dinsdag 19 oktober	Communicatie	Nele Geysen
Dinsdag 26 oktober	Omgaan met rouw	Karen De Meerleer

 Deel 2: op **dinsdagnamiddag** van 13.30u. tot 16.30u.

 Code: VRW2/2021

DATUM	THEMA	LESGEVER
Dinsdag 9 november	Spirituele zorg	Katrien Cornette
Dinsdag 16 november	Omgaan in waarheid en met vertrouwen	Eveline De Blauwer
Dinsdag 23 november	Verplaatsingstechnieken	Chris De Meyer
Dinsdag 30 november	Comfortzorg	Verpleegkundige MBE
Dinsdag 7 december	Ondersteunende diensten Afronding	Gwen Vernimmen

 Locatie: Panal, Waversebaan 220, 3001 Heverlee

 Kostprijs: 110 euro per deel

De kostprijs mag geen beletsel zijn voor deelname. Wij engageren ons om mee naar een gepaste oplossing te zoeken.

Personen die zich kandidaat willen stellen als vrijwilliger, nemen contact op met Karen De Meerleer, vrijwilligersverantwoordelijke van Panal, via kdemeerleer@panal.be.

MINISYMPOSIA 2021

Panal vzw organiseert jaarlijks een aantal minisymposia over een specifiek thema binnen palliatieve zorg voor hulpverleners uit verschillende werkgebieden (thuiszorg, woonzorgcentra, palliatieve zorgeenheden, ziekenhuizen, ...) en voor andere geïnteresseerden. Dit jaar werken we samen met het regionaal expertisecentrum dementie, **MEMO**.

'Palliatieve zorg en dementie'

- € **Kostprijs:** 55 euro per minisymposium
- L **Duur:** telkens van 20u. tot 22u.
Opgelet: het symposium op zaterdag 2 oktober 2021 zal doorgaan van 10 tot 13 uur.

Je ontvangt een aanwezigheidsattest.

Accreditering voor artsen wordt aangevraagd in rubriek 6 ethiek en economie.

1. Rouw bij personen met dementie

Rouw is een lichamelijk, cognitief, emotioneel, sociaal en spiritueel proces. Hoe verloopt dit bij ouderen en personen met dementie? Verschilt dit van de wijze waarop ouderen rouwen? Hoe kunnen personen met dementie optimaal ondersteund worden tijdens hun rouwproces? Op welke manier kunnen personen met dementie betrokken worden bij de uitvaart? En wat met familie? Ook zonder sterfgeval zijn familieleden soms bang voor de soms heftige en onvoorspelbare emoties van een persoon met dementie. Dus zitten familieleden met hun eigen emoties én met de angst voor de emoties van hun naaste.

Karen De Meerleer & Caroline Terranova

Donderdag 21 januari 2021

Code: MS1/2021

GC Den Breughel, Wespelaarsesteenweg 85, 3150 Haacht

2. Communicatie over palliatieve zorg bij personen met dementie

Wanneer gaat comfortzorg over in palliatieve zorg en wat houdt die zorg in? Hoe kunnen zorgbehoeften worden ingeschat als de patiënt niet meer kan communiceren?

Wanneer beslissingen rond zorgplanning en levenseinde genomen worden, is het wenselijk dat de patiënt centraal staat in deze besluitvorming. Wanneer er sprake is van dementie is dit geen evidente opgave. Op het moment dat besluitvorming nodig is, is de communicatie met de patiënt zelf vaak bemoeilijkt door het vorderende ziekteproces. Hoe kunnen we de besluitvorming afstellen op de vaak niet gekende wensen van een wilsonbekwame patiënt?

Jo Lisaerde & Maartje Wils

Donderdag 18 maart 2021

Code: MS2/2021

WZC Passionisten, Park Passionisten 1, 3300 Tienen

3. Zintuiglijke waarneming bij personen met dementie

Mensen met dementie leven meer en meer in hun eigen, besloten wereld. Op cognitief vlak zijn ze nog moeilijk te bereiken. Het prikkelen van de zintuigen opent nieuwe deuren tot contacten. Geuren en smaken roepen vroege herinneringen op met vaak spannende of ontroerende verhalen tot gevolg. Muziek of geluiden kunnen troosten of net ambiance en sfeer brengen. Ook de effecten van licht, kleur, aanraking en warmte zijn vaak veel groter bij personen met dementie. Hoe dat werkt, vertellen we graag aan de hand van vele voorbeelden uit de praktijk.

Aromatherapie is een goede aanvulling op de belevingsgerichte zorg. Het gebruik van aromatherapie moet gezien worden als een aanvullende en ondersteunende zorg naast de reguliere zorg. Het doel is zorgvragers te helpen ontspannen en hun welbevinden te vergroten.

Katja Van Goethem & Ellen Hageman

Donderdag 27 mei 2021

Code: MS3/2021

Begijnhof Diest, Elckerlyczaal, Begijnenstraat, 3290 Diest

4. Levensmoeheid

Steeds meer ouderen willen zelf de regie over hun levenseinde opnemen. Sommigen verkiezen de dood boven een leven dat te weinig kwaliteit biedt. Levensmoeheid is een gevoel waar steeds meer ouderen mee geconfronteerd worden.

Tijdens dit minisymposium gaan wij op zoek naar oorzaken en symptomen. Hierbij willen wij handvaten aanreiken aan eerstelijnszorgverleners (huisartsen, psychologen, zorgverleners in woonzorgcentra en thuiszorgvoorzieningen...) om te kunnen omgaan met deze problematiek met respect voor de zelfregie en autonomie van ouderen, liefst in dialoog met naasten en zorgverleners.

Marc Dierick & Hein Van Huyse

Zaterdag 2 oktober 2021 van 10u tot 13u

Code: MS4/2021

UCLL, Campus Gasthuisberg, Herestraat 49, 3000 Leuven

VROEGTIJDIGE ZORGPLANNING: de gesprekken (interactieve training)

Vroegtijdige zorgplanning werd in het verleden vaak gereduceerd tot het invullen van een wilsverklaring. Ondertussen gaat de voorkeur uit naar vroegtijdige zorgplanning als een proces, als het resultaat van verschillende gesprekken met de patiënt. Maar hoe begin je concreet aan een gesprek? Welke vragen stel je om het gesprek verder te laten gaan? Welke onderwerpen moeten zeker aan bod komen en hoe kom je tot deze onderwerpen? Hoe ga je om met weigering of weerstand? Hoe rond je een gesprek af?

Deze ervaringsgerichte vorming richt zich tot personen die werkzaam zijn in woonzorgcentra of in de thuiszorg. Om de vorming zo praktijkgericht mogelijk te laten verlopen is voorafgaande kennis over het wettelijk kader en beslissingen bij het levenseinde wenselijk (wet betreffende euthanasie, wet betreffende palliatieve zorg en de wet betreffende de rechten van patiënten). Het eerste uur zal besteed worden aan het opfrisen van het wettelijk kader.

De vorming wordt verzorgd door **Paul Destrooper**, verantwoordelijke vorming LEIF, spiritueel begeleider, LEIF consultant, en **Inge Verhees**, actrice, theater Aardpaard.

 Datum: **Dinsdag 28 september 2021** van 13.30u tot 16.30u

 Code: **VZP/2021**

 Kostprijs: 55 euro

 Locatie: Panal, Waversebaan 220, 3001 Heverlee

OP DE SOFA BIJ DE PSYCHOLOOG: gesprekken over de dood

Deze vorming richt zich tot eerstelijnspsychologen die ambuland, in de eigen praktijk, of aan huis, te maken krijgen met palliatieve zorgsituaties.

Goede palliatieve zorgverlening kent uitdagingen: zorg voor mogelijk lichamelijk en psychisch lijden van de betrokkene, aanpakken van eventuele psychosociale problematiek in de omgeving, en het opnemen van de existentiële vraagstukken waar patiënten mee kunnen rondlopen. In deze opleiding zal de eerstelijnspsycholoog kennis maken met deze vier uitdagingen.

Er wordt ingezoomd op de psychische en de spirituele dimensie. Dit doen we aan de hand van het Ars Moriendi-model. Dit model laat hulpverleners toe om aan de hand van vijf spanningsvelden relevante thema's rond sterven, afscheid nemen en dood ter sprake te brengen, en in verbinding te komen met de cliënt en/of zijn of haar systeem. Tijdens deze vorming worden de vijf spanningsvelden heel concreet vertaald. Hoe kan ik inspeelen op wat de cliënt/omgeving brengt? Hoe kan ik hierin zelf initiatief nemen als psycholoog? Wat is wenselijk/nodig in begeleiding (in de eerste lijn) rond deze thema's?

De vorming wordt verzorgd door **Walter Rombouts** en **Alexandra Verhagen**. Walter is klinisch psycholoog en werkte jarenlang in het palliatief support team van UZ Leuven. In die functie voerde hij gesprekken rond zorgplanning, sterven en afscheid nemen, zowel met cliënten als hun omgeving. Daarnaast verzorgt hij sinds 2000 als trainer van het bureau voor opleiding en vorming Perspectief in Holsbeek opleidingen rond het opzetten van communicatie in palliatieve zorg. Alexandra is klinisch psycholoog en oplossingsgericht rouwtherapeut. Zij werkt rond deze thema's met cliënten en hun systeem vanuit haar eigen praktijk De Kruin in Tildonk.

 Datum: Donderdag 16 september 2021 van 13.30u. tot 16.30u.

 Code: PSY/2021

 Kostprijs: 55 euro

 Locatie: Panal, Waversebaan 220, 3001 Heverlee

 Doelgroep: Psychologen

Spiritueel vaardiger worden: 'VASTHOUDEN EN LOSLATEN'

Als er één levensthema aanwezig is in palliatieve gesprekken is het wel het thema 'vasthouden en loslaten'. Wat moet ik loslaten? Wat wil ik loslaten? Wat kan ik loslaten en waarom? Waartoe wil ik loslaten? Wat maakt dat ik kan loslaten? Maar evengoed: wat wil ik vasthouden of wat kan ik vasthouden? Of moet ik misschien anders leren vasthouden?

Tijdens deze vormingsnamiddag verkennen we de vraag waarom het voor een zorgprofessional in de palliatieve zorg van belang is om met dit soort levensthema's bezig te zijn. We kade-

ren het binnen inzichten over spirituele basiscompetenties als spirituele zelfdiagnose en de specificiteit van spirituele gespreksvoering.

Daarna gaan we via individuele oefeningen na wat het thema bij ons oproept, zowel in onze persoonlijke als professionele sfeer. Via allerhande uitwisselingsmethodieken gaan we er met elkaar over in gesprek. Tot slot koppelen we terug naar ons professioneel bezig zijn en gaan we na hoe deze vorming ons spiritueel vaardiger gemaakt heeft.

De vorming wordt verzorgd door **Renilde Vos**, theoloog, met jarenlange ervaring op vlak van spirituele vorming en begeleiding. Ze is medebezielster van 'De Grondmelodie' – centrum voor zin en bezieling, een vzw die spirituele en existentiële counseling verzorgt en diverse initiatieven rond zingeving en spirituele verdieping aanbiedt. Voor meer info zie: www.degrondmelodie.be

Datum: Donderdag 10 juni 2021 van 13.30u. tot 16.30u.

Code: VAST/2021

Kostprijs: 55 euro

Locatie: Panal, Waversebaan 220, 3001 Heverlee

DE APOTHEKER EN PALLIATIEVE ZORG

In de palliatieve fase is nadrukkelijk plaats voor ziekte- en symptoomgerichte therapie met geneesmiddelen. De apotheker maakt deel uit van de multidisciplinaire samenwerking in palliatieve zorg. Toch is het voor deze hulpverle-

ners een zoektocht naar hoe zij hun rol hier kunnen opnemen. Wat is eigen aan een palliatieve zorgsituatie? Wat zijn specifieke aandachtspunten in de zorg voor een palliatieve patiënt?

- **Kostprijs:** gratis voor leden van BAF, niet-leden betalen 40 euro excl. btw.
- **Duur:** telkens van 20u. tot 22u.
- **Locatie:** Febelco, Jean Baptist Vinkstraat 3, 3070 Kortenberg
- **Inschrijven:** via www.baf.be

Je ontvangt een aanwezigheidsattest.
Accreditering wordt aangevraagd.

Inleiding in de palliatieve zorg en vroegtijdige zorgplanning

Wat is palliatieve zorg? Hoe is palliatieve zorg georganiseerd? Het netwerk en de MBE (multidisciplinaire begeleidingsequipe), palliatief verlof, de thuiszorgpremie... komen aan bod. Verder is er aandacht voor de wetgeving over palliatieve zorg, de patiëntenrechten en euthanasie. Er wordt uitleg gegeven over de (on)mogelijkheden van de wet-

geving rond het levenseinde en aan het belang van het proces dat voorafgaat aan vroegtijdige zorgplanning. Er wordt stilgestaan bij misverstanden over wilsverklaringen, hoe vinden van juiste en toegankelijke informatie, welke doorverwijsmogelijkheden zijn er, stilstaan bij wat vroegtijdige zorgplanning écht betekent.

 Ria Vandermaesen, Coördinator Panal

 Donderdag 25 februari 2021 van 20u tot 22u

Pijn en comfortzorg, medicatie en omrekeningen

Er wordt aandacht besteed aan de definitie van pijn, de soorten pijn, pijnmeting, pijntrappen, verschillende soorten medicatie (waaronder morfine, co-analgetica en adjuvante stoffen) en het gebruik van de spuitaandrijver.

Hoe kunnen we als hulpverlener het comfort van de palliatieve patiënt ondersteunen? Wat zijn onze taken? Wat melden we aan wie? Wat kunnen we doen bij pijn of andere klachten?

Veerle Massart, hoofdverpleegkundige MBE Panal

Donderdag 3 juni 2021 van 20u tot 22u

Emotionele en sociale ondersteuning van de palliatieve patiënt en zijn omgeving

Welke emoties en reacties zien we bij een palliatieve patiënt en zijn omgeving? Wat betekent het voor de omgeving om voor iemand te zorgen die

ongeneeslijk ziek is? Hoe kan de hulpverlener emotionele ondersteuning bieden?

Ellen Cumps, verpleegkundig-consulent MBE Panal

Donderdag 14 oktober 2021 van 20u tot 22u

MIDDAGLEZINGEN

Panal organiseert elk jaar enkele middaglezingen over relevante thema's in palliatieve zorg. Deze lezingen geven in anderhalf uur de essentie van een thema weer. Er is steeds ruimte voor vragen nadien.

- Ontvangst met broodjes om 11.30u.
Start lezing om 12u
- **Locatie:** Panal, Waversebaan 220, 3001 Heverlee
- **Kostprijs:** 55 euro per middaglezing (broodjeslunch inbegrepen)

Je ontvangt een aanwezigheidsattest.

Accreditering voor artsen wordt aangevraagd in rubriek 6 ethiek en economie.

COPD en palliatieve zorg

Palliatieve zorg is zorg voor mensen met een ongeneeslijke ziekte die in de laatste fase van hun leven zijn. De zorg is erop gericht om de kwaliteit van leven zo hoog mogelijk te houden. Mensen met Chronic Obstructive Pulmonary Disorder (COPD) hebben in deze laatste fase specifieke klachten, bijvoorbeeld benauwdheid, en de angst daarvoor. Palliatieve zorg bij COPD is speciaal gericht op deze aan-

doening en de klachten en angsten die daarbij horen. Er wordt stilgestaan bij vaak voorkomende vragen zoals:

- Wanneer wordt iemand met COPD als palliatief beschouwd?
- Welke zijn de kantelpunten in het ziekteverloop om verder te gaan op een palliatief spoor en hoe kan de patiënt en diens familie hierin ondersteund worden?

De vorming wordt verzorgd door **prof. dr. Wim Janssens**, pneumoloog UZ Leuven en gespecialiseerd in COPD.

 Datum: **Donderdag 14 januari 2021** van 11.30u. tot 14.00u.

 Code: **COPD/2021**

 Doelgroep: artsen en verpleegkundigen

Immunotherapie in palliatieve zorg

Immunotherapie is een behandeling die het eigen immuunsysteem stimuleert, versterkt of verandert, zodat het kankercellen beter kan herkennen, aanvalen en vernietigen. Anders dan andere behandelingen tegen kanker (zoals chemo- of radiotherapie), bestrijdt immunotherapie dus niet rechtstreeks de kankercellen zelf, maar wil het eigen

immuunsysteem mobiliseren in het vernietigen van de kankercellen. Wat is de zin en het effect van immunotherapie in een palliatief stadium? Welke patiënten hebben hier baat bij en wat zijn de resultaten? Wat zijn aandachtspunten in patiëntenzorg? Welke nevenwerkingen komen we tegen? Welke evoluties zien we in de toekomst?

De vorming wordt verzorgd door **prof. dr. Kristiaan Nackaerts**, pneumoloog UZ Leuven, gespecialiseerd in respiratoire oncologie.

Datum: Dinsdag 2 maart 2021 van 11.30u. tot 14.00u.

Code: IMMU/2021

Doelgroep: artsen en verpleegkundigen

Pacemaker, defibrillator en het levenseinde

Wanneer men geconfronteerd wordt met een ernstige of levensbedreigende ziekte, is het belangrijk dat men nadenkt over de behandelwensen en de gevolgen hiervan voor een pacemaker of een defibrillator (ICD). Wat moet er gebeuren wanneer iemand met een PM of ICD een levensbedreigende

ziekte heeft en in een palliatieve fase terecht komt? Wanneer is er sprake van het uitschakelen van een PM of ICD? Zijn er kantelpunten waarop dit ter sprake kan worden gebracht en hoe kunnen zorgverleners deze kantelpunten herkennen?

De vorming wordt verzorgd door **prof. dr. Rik Willems**, cardioloog UZ Leuven.

Datum: Donderdag 3 juni 2021 van 11.30u. tot 14.00u.

Code: PM/2021

Doelgroep: artsen en verpleegkundigen

Als iemand doodgaat... kinderen betrekken bij afscheid en overlijden

Kinderen en jongeren zijn belangrijke en kwetsbare medespelers in een palliatieve zorgsituatie. Veel hulpverleners en ouders worstelen met de vraag: hoe kunnen we kinderen en jongeren opvangen en begeleiden? Wat zijn misverstanden en valkuilen? Hoe betrek je kinderen bij het afscheid nemen? Er worden concrete tips en handvaten aangereikt.

De vorming wordt verzorgd door **Karen De Meerleer**, psycholoog van Panal.

 Datum: **Dinsdag 14 december 2021** van 11.30u. tot 14.00u.

 Code: **KIND/2021**

 Doelgroep: breed publiek

VORMING OP MAAT

Heel wat organisaties, voorzieningen en socioculturele verenigingen vragen ons naar een vorming of vormingspakket op hun maat. Hieronder vind je een mogelijk aanbod vanuit Panal. We zijn graag bereid om te kijken met welke vorming we kunnen inspelen op een specifieke behoefte: aarzel dus niet om contact op te nemen en je vormingsvraag te stellen.

Al onze vormingen zijn interactief, met praktijkvoorbeelden. We vertrekken vanuit de ervaring van de cursisten en bekijken met hen hoe we op hun vragen kunnen ingaan. Onze lesgevers maken steeds gebruik van de meest recente kennis en inzichten.

MOGELIJKE THEMA'S:

- Inleiding in palliatieve zorg
- Update palliatieve sedatie
- Palliatieve zorg thuis: wat en hoe?
- Comfortzorg
- Pijncontrole
- Symptoomcontrole
- Kinderen betrekken bij afscheid en overlijden
- Psychosociale aspecten
- Communicatie
- Omgaan met rouw
- Zorg voor zorgenden
- Ethische aspecten in palliatieve zorg
- Samenwerken in palliatieve zorg
- Vroegtijdige zorgplanning
- Praten over later
- PICT (Palliatieve Care Indicator Tool)
- Quiz palliatieve zorg
- ...

Vormingen op maat kunnen aangevraagd worden via Nele Geysen, vormingsverantwoordelijke van Panal. Zij is tijdens kantooruren te bereiken via het nummer 016-23 91 01 of via e-mail ngeysen@panal.be. Elke vormingsvraag wordt besproken op ons vormingsoverleg.

Graag tijdig aanvragen!

INSCHRIJVINGSVOORWAARDEN

Wie kan deelnemen:

- Al onze vormingen zijn toegankelijk voor een **breed publiek**, tenzij anders vermeld.
- Bij twijfel, aarzel niet om contact op te nemen.

Hoe inschrijven:

- **Bij voorkeur online** via www.panal.be of via een mail naar vragen@panal.be.
- Iedere deelnemer vult een afzonderlijk inschrijvingsformulier in.

Hoe betalen:

- Een inschrijving is pas definitief wanneer het inschrijvingsgeld is overgemaakt op **rekening BE82 7364 0127 0068** van Panal vzw.
- Cursuscode en naam van de deelnemer moeten worden vermeld in het vak 'mededeling' van de overschrijving.
- Opleidingscheques worden niet aanvaard.

Hoe deelnemen:

- Panal kan een vorming annuleren. Je krijgt dan het inschrijvingsgeld integraal terugbetaald of je kan een ander cursusmoment kiezen.
- Gelieve ons tijdig te verwittigen wanneer je niet aanwezig kan zijn op een cursusdag.

- Je kan een gemiste les uit een module **niet** op een ander moment inhalen, noch je door iemand anders laten vervangen. Panal vzw bezorgt het lesmateriaal van de gemiste les.
- Je kan enkel inschrijven voor volledige modules en **niet voor afzonderlijke dagdelen** binnen die module.
- Na een vorming ontvang je van ons een aanwezigheidsattest.

Hoe annuleren:

- Je kan annuleren tot 14 dagen voor de cursus. Je krijgt dan het inschrijvingsgeld terugbetaald.
- Zonder tijdige annulatie kan er geen terugbetaling gebeuren. Indien je nog niet betaalde, wordt de kostprijs van de vorming toch aangerekend.
- Een ingeschreven persoon kan zich enkel voor een volledige cursus laten vervangen. Elke wijziging hieromtrent dient schriftelijk te gebeuren.

Indien je op de hoogte wenst te blijven van komende vormingen, of voor inhoudelijke vragen en vragen in verband met inschrijvingen, betaling en administratie, kan je contact opnemen via: 016 23 91 01, vragen@panal.be of www.panal.be.

Aarzel niet om via die weg ook in te schrijven voor onze digitale nieuwsbrief.

DOCENTEN

Chris Aubry,

verpleegkundige, licentiaat verplegingswetenschappen, master in toegepaste ethiek, gastdocent in verschillende verpleegkundige opleidingen en coördinator vaardigheidscentrum aan faculteit geneeskunde KU Leuven

Katrien Cornette,

doctor in de praktische theologie, pastor in het U.P.C. Sint-Kamillus te Bierbeek en freelance vormingswerker inzake ethiek, spiritualiteit en goede (zelf)zorg.

Ellen Cumps,

verpleegkundige, verpleegkundig-consulent MBE en netwerk-medewerker Panal.

Eveline De Blauwer,

klinisch psycholoog, vrijwilligersverantwoordelijke Palliatief Netwerk Mechelen vzw.

Karen De Meerleer,

klinisch psycholoog, rouwzorgverantwoordelijke en vrijwilligersverantwoordelijke Panal.

Chris Demeyer,

stafmedewerker Wit-Gele-Kruis Vlaams-Brabant

Kris Elsen,

verpleegkundige, verpleegkundig-consulent MBE Panal.

Nele Geysen,

master in de pedagogische wetenschappen, vormings- en projectverantwoordelijke Panal.

Petra Heremans,

verpleegkundige, verpleegkundig-consulent MBE Panal.

Veerle Massart,

master in de verpleegkunde, hoofdverpleegkundige MBE Panal.

Kathleen Massie,

verpleegkundige, verpleegkundig-consulent MBE Panal.

Gilbert Pues,

begrafenisondernemer.

Dr. Michel Reniers,

huisarts, CRA en palliatief arts RZ Tienen (PST)

Walter Rombouts,

klinisch psycholoog, oprichter Perspectief (bureau voor opleiding en vorming).

Ria Vandermaesen,

verpleegkundige, licentiaat sociale wetenschappen, coördinator Panal.

Gwen Vernimmen,

Thuiszorg Brabant, Regionaal dienstencentrum FSMB.

Maartje Wils,

master in de verpleegkunde, zorgcoach Triamant.

Palliatief Netwerk
Arrondissement Leuven vzw

✉ Waversebaan 220, 3001 Heverlee
☎ 016-23 91 01
📧 vrAGEN@panal.be
🌐 www.panal.be